

FELSEFE DÜNYASI

2005/2 Sayı: 42

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 12 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

GELENEĞİN YANSITTIĞI HERAKLEİTOS PORTRESİ VE WERNER JAEGER'IN YORUMU

Meral Işıldak*

Herakleitos'un (M.Ö.540-480) öğretisi özgün bir öğreti olmakla birlikte, onda belli bir formülasyonda bir araya gelen, ancak ilk kez onun tarafından ifade edilmeyen düşüncelerin etki ve izleri de bulunmaktadır. Onun kendine özgü bir tarzda yanıtladığı soruların ve ele aldığı problemlerin hangi kaynaklardan geldiği konusu W. Jaeger için önemli bir konudur ve bu nedenle, Herakleitos'un düşüncesi ile öncellerininki arasındaki bağlantıların neler olduğunu ve nasıl bir gelişim çizgisi izlediklerini araştırır.

Jaeger'a göre, doğa filozoflarının yapmaya çalıştıkları şey, var olan her şeyin kendisinden kaynaklandığı ilk töz ya da prensip olan arkeyi bulmaya çalışmaktır. Bu düşünürler, her şeyin altında yatan taşıyıcının ne olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışmaktaydılar. Ksenophanes (M.Ö.570-475), bu ilkenin tek Bir, Tanrı olduğunu söylemiştir. Parmenides de (M.Ö.540-470) Bir olanı aramış ve Varlığın Birliğini göstermek için, duyular dünyasındaki çokluğun yalnızca bir görüntüsten ibaret olduğunu kanıtlamaya çalışan ve büyük bir yankı uyandıran bir iddia ileri sürmüştür.¹

Jaeger, İlk bakışta, Herakleitos'un kendi Birlik anlayışı ile bu düşüncelerin nasıl bir etkileşim içinde olabileceklerini kavramanın biraz zor olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle, derli toplu bir anlatımla, fazla bir detaya girmeden, Herakleitos'un içinde yaşadığını sürdürdüğü düşünsel atmosferde hangi görüş ve fikirlerin², ne tür varsayımlarla ortaya çıktıklarını ve ne tür etki ve tepkilere neden olduklarını kısaca bir gözden geçirmenin yararlı olacağını düşünür. İlk olarak Jaeger, Miletlilerin görüşe çıkan bunca çokluğun altında bulunduğu inandıkları "Birlik İlkesi" olarak "Arkhe" arayışları üzerinde durur. Bu ilkeyi, doğrusal bir çizgi izleyen, bir noktadan başlayıp, belli bir yöne doğru giden evrensel gelişim sürecinin başlangıç noktasında bulunan ve maddi olan "Arkhe" olarak tanımlar. Miletli düşünürlerin arkhe anlayışlarının karakteristik özellikleri başlıca bunlardır. Bu anlayışta, temelde yatan kabul, her şeyin başında, henüz evren yokken, tek bir maddi tözün var olduğu ve her şeyin bu temel tözden çıkarak, yavaş yavaş içinde yaşanan evrenin oluştuğudur. O halde, böyle bir ön kabul ile başlayan düşünürlerin amaç-

* Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü

¹ Jaeger, Werner, *The Theology of the Early Greek Philosophers*, Oxford At The Clarendon Press, Translated For The Gifford Lectures, From The German Manuscript, By Edward S. Robinson, Printed In Great Britain, 1948. s. 122.

² A.g.e. s. 122.

ları doğal olarak, her şeyin kendisinden meydana geldiği bu ilk ana maddenin hangisi olduğunu bulmak olacaktı.³ Var olan diğer her şeyin kendisinden çıktığı, ama kendisinin daha ilk baştan itibaren mevcut bulunduğu bu arkhe neydi? Jaeger, Miletli düşünürlerin temel yönelimlerini böylece belirler ve bu düşünürlerin ileri sürdükleri su, aperion, hava gibi yanıtlara hiç girmez. Onun ilgilendiği şey, bu tür bir akıl yürütmenin Herakleitos'ta nasıl bir etkilenim doğurmuş olabileceğini anlamaya çalışmaktır. Bu düşüncenin Herakleitos'a ne gibi çağrışımlar yaptırmış olabileceği onun için önemlidir. Demek ki, Herakleitos'un içine doğmuş olduğu düşünsel atmosfer, zaten, zıtların ardı arkası kesilmeyen bir surette birbirlerine dönüşümü olarak devamlı bir varlığa geliş ve varlıktan kesilme sürecini içinde barındırmaktadır ve bu görüşleri Herakleitos bizzat tek tek kendi geliştirmiş olmayıp, hazır olarak önünde bulmuştur. İçinde zıtları barındıran ve baştan beri var olan tek töz, "Bir" anlayışı Herakleitos'la başlamış değildir. Bir'den kendisini oluşturan zıtlıkların çıkması, onlardan da kendilerini oluşturan başka zıtlıkların meydana gelmeleri ve bu arada daha önce ortaya çıkanların varlıktan kesilmeleriyle, yerlerini daha sonra gelene bırakmaları ve bunun böylece devam etmesi, Herakleitos'un öğretisinin de ana hatlarını belirlemiştir⁴.

Jaeger'a göre, bu noktaya kadar Miletli düşünürlerin bir devamı olan Herakleitos'un özgünlüğü bu noktadan sonra başlayacaktır. Şeylerin bu ardı arkası kesilmeyen aralıksız hareketlerini tıpkı bir "Akış" a benzetmesi ve "Yukarı doğru giden ve aşağı doğru giden" bir akıştan söz ederek, bu iki zıt yolun bir ve aynı yol olduğunu söylemesi, artık onun özgünlüğünün başladığı bir noktadır. Bu düşüncüyü O, kendi kozmolojik görüşüne uygulamış ve kendi kozmolojik görüşüne en uygun unsurun "Ateş" olacağını düşünmüştür. Biraz ileride daha geniş bir biçimde açıklanacağı gibi, Jaeger'a göre, Herakleitos'un "Ateş"i, tüm evrenin temelinde yatan yok edilemez ana ilke olarak belirlemesinin nedeni, Miletli düşünürlerin izlediği çizgiyi izlemesi değildir. O, kendi kozmolojik görüşlerini ileri sürebilmek için en uygun madde olarak görmesi nedeniyle "Ateş"i, öğretisinin merkezine koymuştur⁵. Herakleitos'un fragmanlarında ileri sürülen düşüncelerin bilime fazla bir katkısı olmamıştır, çünkü onun amacı bir fizik kuramı geliştirmekten çok, kendisinden önce geliştirilmiş olan ve evrendeki fiziksel süreçleri açıkladığını ileri süren kuramları eleştirmektir. Ateşi ana madde olarak belirlerken onu motive eden unsur, evrensel süreçlere ilişkin mevcut açıklamalardan farklı olarak, kendisinin geliştirdiği ve zıtların karşılıklı olarak hiç kesintisiz değişimlerini ve birbirlerine dönüşümlerini ana tema

³ A.g.e. s. 122.

⁴ Popper, evrensel akış doktrininin Herakleitos'la birlikte ortaya çıkmış olmayıp, daha önce de var olduğunu öne sürenlerin, aslında, her ne kadar kendileri bunun farkında olmasalar da, Herakleitos'un orijinalliğine tanıklık ettiklerini düşünmektedir. O, bu düşüncüyü öne sürenlerin, aradan geçen 2400 yıllık süreye rağmen, hâlâ, Herakleitos'un asıl demek istediği şeyi, yani bir tekne ya da bir yapı, kısacası kozmik bir çerçevenin içinde sürüp giden bir akış ile, bizzat bu kozmik çerçevenin kendisini de kucaklayan akış arasındaki farkı kavrayamadıklarını düşünmektedir. (Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt 1. s.196.)

⁵ Jaeger, W. *The Theology of the Early Greek Philosophers*, s. 122.

olarak içeren kendi açıklamasında kullanabileceği en uygun unsur olarak ateşi görmesiydi. Bu noktada Jaeger, onun ateşi, kendinden önceki düşünürlerden farklı bir şekilde, sadece bir ana madde olarak görmediğine dikkat çekmektedir. Ateş, onun gözünde, her şeyin kendisinden çıktığı ilk ilkedden ibaret olmakla kalmayıp, onun asıl önemi, kendi *aralıksız değişim ve dönüşüm süreci olarak* ileri süreceği kozmolojik görüşünde açıklayıcı bir ilke olarak oynayacağı önemli rolden kaynaklanmaktadır.⁶

“Bu evren, bir tanrı ya da insan tarafından meydana getirilmiş değildir; daima var olmuş, şimdi var olmakta ve gelecekte de daima var olacak olan, belli ölçüler içinde kendi kendine yanan ve bu ölçüleri aşması önlenmiş, daimi bir ateştir.”⁷

Jaeger’ın örnek olarak ele aldığı bu fragman, kendi içinde tartışılmayı gerektiren önemli noktaları barındıran bir fragman olmakla birlikte, burada bu tartışmalara hiç girilmeyecektir. Aynı şekilde, söz konusu fragmanın Stoacıların “Evrensel Yangın” öğretilerinde oynamış olabileceği düşünülen role ilişkin de herhangi bir açıklamaya da girilmeyecektir, çünkü Jaeger, burada, tüm bu açıklamaların dışında farklı bir noktaya dikkat çekmektedir. Miletlilerde “Arkhe” arayışı ile belirlenen düşünsel süreçten Herakleitos’un da etkilenmiş olduğu açıktır, ancak artık onun arayışı, bir “Arkhe” arayışı değildir. Onun da diğer Miletli filozoflar gibi, var olan her şeyin temelinde bulunan bir ana madde seçtiği doğrudur ancak, adı geçen filozoflardan çok farklı bir arayışın içindedir o ve seçtiği bu madde, Miletli Filozofların öğretilerinin bir uzantısı olarak oynayacağı rolden çok, bambaşka bir açıklama modelinde kullanılmak üzere seçilmiştir. İşte Jaeger’ın dikkat çekmek istediği şey de, onun bu sessiz sedasız dönüşümüdür.⁸

Ateş’in, artık bir “Arkhe” olarak, Herakleitos’un düşüncesinde oynadığı rol, Miletli düşünürlerde “Arkhe”nin oynadığı rolden çok farklıdır. Öncellerinden farklı olarak, Herakleitos’un öğretisinin merkezi noktası arkhe ya da ateş değildir artık. Onun öğretisinin temel ve merkezi noktası, *sürekli değişim ve dönüşümü* açıklamaya odaklanmıştır. Artık ateş, bu *kesintisiz değişimi* temele alan bir evren modeli geliştirirken kullanılacak iyi bir açıklayıcı ilke olmaktan daha fazla bir şey değildir. Jaeger’ın iddiası budur.⁹ O, Herakleitos’ta, Platon (M.Ö.427-347) ve Aristoteles’in (M.Ö.384-322) ona ilişkin olarak yazdıklarına dayanarak anlayamayacağımız bir değişimin gerçekleştiğini, ancak belirttiğimiz iki büyük filozofun eserleri dışında başka kaynaklara ve açıklama modellerine başvurulmadıkça, bu değişimin farkına varılamayacağını düşünmektedir.¹⁰ Jaeger’a göre, Platon ve Aristoteles’in tanıklığı ile yetindiğimiz ve onların açıklamalarını temel açıklama modeli olarak kabul ettiğimiz takdirde, Herakleitos’a ilişkin göreceğimiz tablo, Thales ile başlayan ve Arkhe arayışı ile belirlenen bir sürecin devamından başka bir

⁶ A.g.e. s. 122-123.

⁷ A.g.e. s. 122.

⁸ A.g.e. s. 122.

⁹ A.g.e. s. 122.

¹⁰ A.g.e. s. 122.

şey olmayacaktır. Karşılaşacağımız bu tabloda, arayış aynı arayıştır. Değişen tek şey, arkhe'nin bu kez "su", "sonsuz" ya da "hava" değil de "ateş" oluşudur. Jaeger'a göre, bu tanıklıklar bize Herakleitos'u böyle anlatacaklardır, çünkü kendileri de öyle görmüşlerdir.¹¹ Jaeger, bunun böyle olmadığını anlamaya başlamasının ancak, ağırlığı bu tanıkların sözlerine vermekten vazgeçerek, doğrudan Herakleitos'un kendi sözlerine odaklandıktan sonra mümkün olabildiğini ve Herakleitos'a ilişkin olarak olup bitenin, bize anlatılmış olandan çok daha fazlasını barındırdığını anlamasının da ancak bundan sonra gerçekleştiğini belirtir. Jaeger, Herakleitos'un öğretilerine ilişkin olarak, Ateş üzerinde fazla durmamızın, doğrudan doğruya onu kendinden önceki bir düşünsel aşamaya geriye geriye döndürmek anlamına gelmesinden dolayı, onu anlamamızı önleyeceğini ve bizi yanıltacağını düşünmektedir.¹² Oysa Herakleitos, o aşamada değildir artık. Onun üzerinde yoğunlaştığı şey ana madde değil, bir süreçtir. Ateş, artık Herakleitos'un gözünde, her şeyi meydana getiren ana madde olmaktan çok, evrende hüküm süren aralıksız değişim ve dönüşümün taşıyıcı ilkesi olarak önem taşımaktadır. Dolayısıyla Herakleitos ile birlikte doğa felsefesinde ağırlık noktası "Arkhe" arayışı olmaktan çıkmış, yerini "Değişim" sorununa bırakmıştır ve bildiğimiz gibi çok kısa bir süre sonra Parmenides ile birlikte "Varlık" sorunu belirginlik kazanacaktır. Herakleitos'un amacı evrende hüküm süren değişim ve dönüşümü açıklamaktır. Evrenin daima olmuş olan ve daima var olacak olan, her şeyin kendisinden geldiği ve yine kendisinde yok olacağı sürekli yanan bir ateş olması... Var olan her şeyin yanarak ateşe dönüşmesi yani yok olması... Stoa'lılarda evrensel yangın görüşlerine yol açan ifadeler bunlardır. Oysa Herakleitos'un ifadeleri keskin tanımlar içine sıkıştırılabilecek, belli ve tek bir anlamla sınırlı ifadeler değildir. Jaeger'a göre, Herakleitos bunları söylerken, Dünya tarihinde yaşanacak bir periyoda işaret etmeyi düşünmemektedir. "Bir gün tüm dünya yok olacak" demek değildir onun amacı. Tüm şeyler ateşle karşılıklı bir değiş tokuş içindedir, ateş tüm şeylere dönüşür, tüm şeyler ateşe. Tıpkı altının her şeyle, her şeyin altınla değiş tokuş edilmesi gibi.¹³ Ateşten her şeyin çıkması ve her şeyin ateşe dönmesi belli bir zaman periyodunu değil, aralıksız devam eden bir süreci işaret etmektedir aslında. Bu dönüşümler, dünyada devamlı olup biten, aralıksız devam eden süreçlerdir. "Ateşin dönüşümleri, önce deniz; denizin yarısı toprak, yarısı hava."¹⁴ Burada anlatılan, elementlerin aralıksız çember şeklindeki dönüşümleridir ve bu fragman, Herakleitos'un öğretilerinde merkezi bir önem taşıyan zıtlar öğretisinin, özellikle onun kozmolojisinde de dikkati çekecek şekilde vurgulandığını göstermektedir. Ondan önceki filozoflar, doğayı çizgisel bir yön içinde, bir temel ögeden çıkıp, ayrışma ve seyrekleşip yoğunlaşma gibi süreçlerden geçerek tüm şeylerin ortaya çıkışını anlatıyorlardı. Dünyanın oluşumu, bir temel öge ve ayrımlaşma ile,

¹¹ A.g.e. s. 122.

¹² A.g.e. s. 122.

¹³ A.g.e. s. 122.

¹⁴ A.g.e. s. 123.

yoğunlaşp seyrekleşme gibi fiziksel süreçler kullanılarak açıklanıyordu. Burada söz konusu olan, çizgisel bir süreçti. Bir başlangıç vardı, gelişme ve sona erme söz konusu idi.

Miletli filozoflardan farklı bir arayışın içinde olduğu için, Jaeger'a göre, Herakleitos, böyle bir süreçle ilgilenmemiştir. Herakleitos, var olan her şeyin, kendi içlerinde zıtlarını barındırdığının farkındadır ve bu nedenle, sözünü ettiğimiz çizgisel sürecin nasıl bir şey olduğunu sormamıştır bile. Zaten ona göre, var olan tek tek şeylerin her biri, sadece tek ve bir şey değillerdi. Herakleitos, kendisiyle bir ve aynı sanılanın, sadece kendisiyle bir ve aynı olmayıp, kendi içinde, o anda olmadığı, ama ileride olacağı şeyi, yani zıddını da barındırdığını fark etmişti. Dolayısıyla O, bireysel olarak var olan bu tek tek şeylerin var olmalarını sağlayan şeyin, kendi içlerinde barındırdıkları bu karşıtlık, zıtlık olduğunun farkındaydı.¹⁵

Jaeger'ın bu düşünceleri bize, Herakleitos'un, "görünmeyen uyum" ve "görünen uyum" a ilişkin sözlerini ve görünmeyen uyumun, görünenden üstün olduğuna ilişkin düşüncesini çağrıştırmıştır. Şimdi onun, "var olan her şeyin, kendi içinde o an var olmayanı da barındırdığı"na ilişkin sözlerini, "insanların, kendisi ile bir ve aynı sandıkları şeyin, aslında kendisi ile bir ve aynı olmadığına; onun aynı zamanda, şimdi olmayıp da ileride olacağı şey de olduğuna" ilişkin düşüncesiyle birlikte bir kez daha düşünelim. Bu durumda demek ki, insanların "kendisi" sandıkları şey, kendisinde; "kendisi olmayanı" da barındıran bir şeydi. "Özdeş" gibi görünen şey, kendinde bir "çelişkiyi" taşıyan şeydi ve dahası, o "özdeş" in var olma nedeni bu "çelişki" idi. Bu anlatılanların, "görünen" ve "görünmeyen" uyum ile ilgisini kuracak olursak, 'görünmeyen uyum olan çelişkinin', 'görünen uyum olan özdeşlikten' üstün olduğunu savunurken, Herakleitos'un anlatmaya çalıştığı şey, artık iyice netleşir. Bu saptamayı yaptıktan sonra, aklımıza gelecek ilk soru, Herakleitos'un farkında olduğu bu bilgiyi, çevresindeki insanlara nasıl anlatacağı olacaktır. Bu soru hem dil, hem de düşünsel olarak bulunulan genel düzey açısından hayati bir öneme sahip bir sorudur ve bir çok yorumcunun da belirtmiş olduğu gibi, Herakleitos'u fazlasıyla zorlamıştır. Gerçekten de bugün bile, uzun bir gelişme ve çok titiz ve ayrıntılı bir düşünme sürecinden sonra ulaşabilen noktaya, o dönemde henüz felsefi bir özellik ve incelik kazanmamış bir dil kullanarak, diyalektik düşüncenin gerektirdiği kıvraklıktan yoksun zihinlere, *gördükleri şeyin sadece duyularına gösterdiklerinde kalmayıp; baktıkları o şeyde duyuların değil, ancak düşüncelerin gösterebileceği şeyleri de görmeye çalışmalarını* söylemenin nasıl bir şey olacağı bir düşünülduğünde, o dönemde Herakleitos'un yaşadığı güçlüğü boyutlarını anlamak oldukça kolaylaşacaktır.

Dolayısıyla Jaeger'a göre, Herakleitos'un amacı, çizgisel bir yön izleyen fiziksel bir süreci anlatmak değildir. Herakleitos, var olan her şeyi oluşturan şeyin, "zıtlıkların birliği" olduğunu ve bizzat bu zıtlıkların birliğinin ebedi olarak kendini yeniden ürettiğini anlatmak istemektedir.¹⁶ Zıtların birliği, akış... Herakleitos, var olan her şeyin kendi

¹⁵ A.g.e. s. 123.

¹⁶ A.g.e. s. 123.

içinde, olmadığı şeyi de barındırdığını görmüştür. Varlık denilen, kendisiyle bir ve aynı sanılan şeyin içinde, “kendisiyle aynı olmayan şey” de vardır ve var olan o şey, “o şey” olarak kalmayacak, az sonra, bir an önce olmadığı şey olacaktır. Kısacası, Herakleitos’a göre, aslında var olan tek şey “Varlık” değil, “Oluş” tur.¹⁷

Jaeger’e göre Herakleitos da, aslında mevcut olan bir düşünceden hareket etmiştir, ancak bunun üzerine kendi yepyeni düşüncesini kurmuştur. O, mevcut düşünceyi temel olarak almış, ama orada kalmamış, o temelin üzerine yepyeni bir bina inşa etmiştir. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, Jaeger, Herakleitos’ta da bulunan dönemin ortak düşünce ve kabullerinin ilk nerelerde kök saldıığını ve Herakleitos’ta belli bir formulas-yonda bir araya gelen düşüncelerin hangi kaynaklardan çıkmış olduklarını, söz konusu bu düşüncelerin hangi arayışların ürünleri olduklarını ve hangi sorulardan doğduklarını sorgulamanın önemli olduğunu düşünmektedir. Jaeger’ın düşüncesine göre, eğer Herakleitos’u otoritelerin değil, bizzat kendi düşüncelerinden hareketle anlamak istiyorsak, öncelikle onun içinde bulunduğu kültürel ve düşünsel atmosferi, bu atmosferdeki birikimi ve bu birikimin Herakleitos’ta nasıl bir etki doğurmuş olabileceğine ilişkin az da olsa bir fikrimizin bulunması zorunludur. Jaeger, Herakleitos gibi bir düşünürün sadece fragmanlarından hareketle anlaşılabilmesinin pek mümkün olabileceğine inanmaz. Çünkü özellikle günümüzden hareketle Herakleitos’u anlamaya çalışan araştırmacının önünde, araştırdığı düşünürü görmesini önleyecek perde işlevi gören ve kaldırması gereken pek çok engelin bulunduğunu düşünmektedir. Bu engellerden birinin o dönemde kullanılan dil ile ilgili olduğunu belirtmiştik. Dil ile ilgili bu problem hem Grekçe’nin gramer yapısıyla hem de henüz felsefe sorunlarını dile getirebilecek kadar gelişmemiş olmasıyla bağlantılı idi. Bu duruma bir de Herakleitos’un anlatım biçimi dahil edilince, sorun gittikçe içinden çıkılmaz hale geliyordu. Bunlar zaten bilinmektedir. Şimdi bu noktada Jaeger, bu sayılanlara ek olarak, bir de o dönemde düşünsel atmosferi oluşturan öğeleri önce ayırtlaştırmanın ve sonra her bir öğeyle Herakleitos arasında, olması mümkün etkilerin neler olabileceğini hesaba katmanın zorunluluğundan söz etmektedir. Kişisel olarak kendisi, sözünü ettiği bu ön hazırlıklar yapılmaksızın Herakleitos’u layıkıyla anlayabilmenin mümkün olmayacağına inandığı için, saydığı bu ön hazırlıkları gerçekten yapmış, bu arada okuyucunun da dönemin düşünsel atmosferi ile Herakleitos arasında olması mümkün etkilenimler konusunda daha net bir bakış açısına yerleşmesine de imkan hazırlamıştır. Jaeger’ın, “Zıtların Birliği” ilkesinden hareketle, bu ilkenin Herakleitos’tan önce de var olduğunu belirterek başlattığı ve bu noktaya kadar getirdiği açıklamaların nedeni işte budur. Jaeger, Platon ve Aristoteles gibi büyük ve tartışılmaz felsefe otoritelerinin Herakleitos’a ilişkin olarak sundukları tablonun, Herakleitos ile örtüşmediğini, onun asıl büyüklüğünü oluşturan özelliklerin, bu tabloda neredeyse hiç yer almadığını düşünmektedir. İleri süreceği düşüncelerin alışılmış kanılara ters düşeceğini bildiği için,

¹⁷ A.g.e. s. 123.

bu düşünceleri belirtmeden önce, onları ileri sürerken dayandığı gerekçelerin neler olduğunu belirtmeyi gerekli görmüştür. Platon ve Aristoteles'in eserlerine bakacak olursak, orada göreceğimiz Herakleitos, Miletli Doğa Düşünürlerinin bir devamından başka bir şey değildir. Bu düşünürlerin felsefelerinin odak noktası olan arkhe arayışı, aynı şekilde Herakleitos'ta da devam etmiştir. O'nu farklı kılan şey, diğerlerinden farklı olarak *Ateşi* seçmesidir. Ancak, eğer bir düşünülecek olursa, burada Herakleitos'a ilişkin gerçek bir farklılık söz konusu değildir, çünkü söz konusu dönemi düşünceleri ile yönlendiren her düşünürün seçtiği Arkhe farklıydı. Hiç biri diğerinin belirlediği ana maddeyi yeterli görmemiş, her biri kendi farklı önerisini getirmişti. Demek ki Platon ve Aristoteles ile onların düşüncelerini sürdüren diğer yazar ve yorumcuların dışına çıkmadığımız sürece biz, Herakleitos'u sadece ve sadece Miletli Doğa düşünürlerinin son üyesi olarak, onlarla aynı kaygılar içinde, benzeri bir çıkış noktasından hareketle, yine benzeri arayışları sürdüren bir filozof olarak düşünmek durumundayız. Oysa Jaeger, O'nun, özelliklerinin bu sayılanlardan ibaret olmadığını düşünmektedir. Daha da ileri giderek, aslında günümüze kadar ulaşan geleneksel görüş içinde bize aktarılmış olan bilgilerde, Herakleitos'un asıl büyüklüğünü oluşturan hiçbir önemli hususiyetinin bulunmadığını ileri sürmektedir.¹⁸ Jaeger'a göre, Herakleitos'un odaklandığı şey "Arkhe" değil, "Oluş"tur. Ona göre, tüm evrensel oluşumun aslı, bir ana madde değil, bir süreçtir.¹⁹ Zaten onun *Ateşi* seçmesinin nedeni de budur. O, bir "madde" olması kadar, aynı zamanda bir "süreç" de olması nedeniyle, her iki çok değerli niteliği de kendinde taşıyan bir ilkedir çünkü. Dolayısıyla O, Miletli bir düşünür olarak içinde bulunduğu kültürel ve düşünsel atmosferde mevcut düşünceden hareketle, kendi özgün kuramını oluşturmuştur. Ateş artık onun kuramında bir "arkhe" değil, bir "süreç" in sembolüdür. "Zıtların Birliği" onun öğretisinin merkezindeki olgudur. Nehir örneği, şeylerde mevcut sürekli akışı anlatan bir benzetmedir. Birliği oluşturan, zıtların aralıksız ve daimi akışıdır, tıpkı nehir gibi; ikinci kez adım atıldığında artık nehir değişmiştir, tıpkı adım atanın değiştiği gibi.

Jaeger'ın bu eleştirisi, aslında Platon ve Aristoteles'ten çok, Herakleitos'un yalnızca Platoncu ve Aristotelesci felsefelerde anlatılan yönlerini dikkate almakla yetinen Antik Dönem yazar ve yorumcularına yöneliktir. Onun itiraz ettiği asıl nokta, bu yazarların Herakleitos'a ilişkin anlattıklarının Platon ve Aristoteles'in yorumlarından derlendiğinin bilinmesine rağmen, sadece bu anlatılanlarla yetinilmesi ve bu yorumların sanki onun doğru birer portresi imişler gibi kabul edilmiş olmalarıdır. İşte Jaeger'ın itiraz ettiği husus budur. Bu antik yazarlar, Herakleitos'un yalnızca Platoncu ve Aristotelesci felsefelerden anlatılan yönlerini göz önüne almışlar, onun öğretisini bir bütün olarak kendi tamlığı içinde ele geçirme, anlama ya da kavrama çabası içine hiç girmemişlerdir. Platon ve Aristoteles'in kalkış noktaları ve bakış açılarıyla sınırlanmışlardır kendilerini. Bu

¹⁷ A.g.e. s. 121-123.

¹⁸ A.g.e. s. 123.

bakış açılarını ya da sınırları aşarak, Herakleitos'u aslında olduğu gibi görebilmek çabasına girmemişlerdir. Kısacası, Jaeger'a göre onlar, kendi çabaları ile Herakleitos'u anlamaya çalışmak yerine, bu konuda daha önce düşünüp, karar vermiş ustaların açıklamalarını esas kabul etmişler ve onların tanıklıklarıyla yetinmişlerdir.²⁰

Jaeger'a göre Herakleitos'un böyle bir tavırla ele alınması, onun kaçınılmaz bir biçimde, Thales, Anaximander, Anaximenes gibi doğa filozoflarının içinde yerini alması ve bu düşünürlerden ayrıldığı tek noktanın, kendi ilk prensibi olarak ateşi seçmiş olmasından ibaret olduğu şeklinde bir yaklaşım içinde ele alınmasıyla sonuçlanmıştır. Herakleitos'u diğerlerinden farklı kılan tek şeyin, onun ilksel öge olarak ateşi seçmiş olması şeklinde bir anlatım, Jaeger'a göre, çok eksik olması bir yana, gerçeklerle uyum içinde olmaktan da uzak bulunmaktadır.²¹

Herakleitos ile Parmenides arasında kurulmuş olan ilişkinin Jaeger'ın dilinden anlatımı ise şöyledir: O, Parmenides'in görüşüne tamamen karşıt bir doktrin ileri sürerek, Varlığın filozofu lakabına karşıt olarak, Oluşun filozofu olarak anılmıştır. Platon ve Aristoteles'e göre onun düşüncesinin ulaştığı en üst nokta, tüm var olanlara ilişkin ileri sürdüğü "sonsuz akış" teorisidir. Platon, kendi İdealar Kuramını geliştirirken, Herakleitos'u, bu geliştirdiği kuramın Duyular Dünyası ile ilgili kısmının gerektirdiği kadarıyla ve onu, yalnız ve yalnız bu yönüyle ele almıştır.

Jaeger'a göre, Antikçağdan beri yazar ve yorumcuların başvuru kaynağı olarak yönelindikleri ve açıklamalarını temele aldıkları Platon'un kendisi, hiç bir zaman Herakleitos'u kendi bütünlüğünde anlama çabası içine girmemiş, onu kendi geliştirmek istediği, doğru bilginin, gerçeğin biricik ve tartışılmaz konusu olan İdealar Kuramının penceresinden, bu pencerenin izin verdiği kadarıyla görmüş, bununla yetinmiştir.²² Dolayısıyla Jaeger'a göre, Herakleitos'un öğretisi, mutlak gerçekliğin, yani İdealar Dünyasının oluşturulmasında tıpkı duvarlardaki tuğlalardan biri gibi, yalnızca kurucu öğelerden biri olarak göz önüne alınmış ve Herakleitos, Platon'un kendi büyük eserinde zirveye ulaşmaya çalışırken üzerinden atlanılan, geçilen bir yol olmuştur. Felsefe Tarihinde Herakleitos, önemli bir aşama olarak yerini almıştır, ancak Jaeger'a göre bu yer, meydana getirilmeye çalışılan tek ve tartışılmaz gerçekliği oluşturma çabası içinde zirveye giden yolda, üzerinden geçilmesi, aşılması gereken bir yerdir.

Jaeger'ın ana hatlarıyla belirtilen düşüncelerini, Platon'a ilişkin birikimimizle bir arada düşündüğümüzde, ilk aklımıza gelen nokta, Herakleitos'un kuramı karşısında Platon'un tepkisinin, "Sürekli değişen bir dünyada herhangi bir şeyin bilgisinin edinilmesinin imkansız olacağına" ilişkin itirazı gelmektedir. Platon'un bu düşüncesi, Herakleitos ve Parmenides'in ileri sürdükleri önermelerle birlikte göz önüne alındığında, aslında, sü-

²⁰ A.g.e. s. 110.

²¹ A.g.e. s. 110.

²² A.g.e. s. 110.

rekli değişen dünya kadar, hiç değişmeyen bir dünyada da, var olana ilişkin bir bilginin söz konusu olamayacağı açıktır. Burada kanımızca Jaeger'ın esas itiraz ettiği nokta, Platon'un önem verdiği *doğru bilginin* edinimi konusunda her iki öğretinin de, tek başlarına alındıklarında, sonuç olarak kendisinin kabul edemeyeceği bir noktaya varacak olmalarıdır. Aslında Platon'un kendi özgün katkısıyla bir sentez içinde, her iki düşünürden de bazı etkilenimler almış olduğunu ve son çözümde, bunların önem bakımından hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutulmalarının yanlıtıcı olacağını da bilmekteyiz, çünkü her bir katkının kendine özgü bir değeri bulunmaktadır. İşte bu noktada, konuya ilişkin ifadelerine dayanarak, bizim düşüncemize göre Jaeger'ın dikkati çekmeye çalıştığı husus, Platon'un, Parmenides'in görüşüne verdiği önem ve değeri, Herakleitos'tan esirgemiş olduğuna ilişkin düşüncesidir. Jaeger, Platon'un kuramındaki katkılar bakımından eşit olarak yararlandığı öğelere, eşit saygı ve itibar göstermediğini düşünmektedir. Ona göre, Parmenides, Mutlak Gerçekliğe giden yolda, zirveye yakın yüksekliklere yerleştirilirken; Herakleitos, zirveye giden bu uzun yolda, üzerinden ilk geçilmesi zorunlu olan Görünümler Dünyasında bir yerlere konmuş ve aşıldıktan sonra geride bırakılan bir yol gibi görülmüştür.²³ Ona verilen değer, Platon'un "Görünümler Dünyası"na verdiği değerden fazla olmamıştır çünkü²⁴ Jaeger bu noktada hemen, Herakleitos'un aslında düşündüklerinin neler olabileceği sorusunu sorar. Gerçekten, onun tüm çabası yalnızca, iki kısma ayrılan bir dünyanın, hemen aşıp geçilmesi gereken ilk kısmını açıklamaya mı yönelmişti? Yoksa acaba O, dünyanın tümünü bir bütün olarak ele alıp, tümünü açıklamaya çalıştığı bir kuram geliştirme çabası içinde miydi?

Benzer bir biçimde, Herakleitos'un "Akış Teorisi", genelde ele alınan İonya Doğa Felsefesi'ne yapılan metafiziksel katkılar olarak görülmüş, parlak, şaşırtıcı bir hüner olarak değerlendirilmiş ve bu noktada, bu görüş üzerindeki irdeleme ve düşünme çabaları son bulmuştur.²⁵

Bu sorgulama ve anlama çabalarına bağlı olarak Jaeger, konuya ilişkin görüşlerini net olarak ifade eden bir açıklama yapar. Ona göre, zaman içinde bir çok okul, yazar ve yorumcu, kendini Platoncu ve Aristotelesci kalkış noktaları ve bakış açılarından özgürleştirerek, mümkün olduğu kadar tüm çaba ve ilgilerini bizzat günümüze dek ulaşan mevcut fragmanların kendilerine yöneltip, onları, ama sadece onları, kendi bütünlükleri içerisinde anlamaya çalışmalarının gerekliliğinin farkına varmışlardır. Anlamışlardır ki, eğer Herakleitos'u anlamak istiyorlarsa, yapmaları gereken şey, sadece Platon ve Aristoteles'in eser ve açıklamalarıyla yetinmeyip, bizzat Herakleitos'un kendi fragmanlarına yönelmektir.

Bu noktada, Herakleitos'un düşüncelerinin doğru ve aslına uygun anlaşılmasına iliş-

²³ A.g.e. s. 110.

²⁴ A.g.e. s. 110.

²⁵ A.g.e. s. 110.

kin olarak diğer yorumcuların görüşlerine bakmakta yarar bulunmaktadır.

Kathleen Freeman'a (The Pre-Socratic Philosopher;1959.s.106) göre, erken dönemlerde, Herakleitos'un fragmanları üzerinde çalışırken yorumcuları en çok zorlayan nokta, Herakleitos'un açıklamalarının karanlığı olmuştur. Freeman'ın sözünü ettiği bu yorumcular, karşılaştıkları zorluklardan dolayı, bu fragmanları okuyanları, yani kendilerini değil, Herakleitos'u sorumlu tutmuşlardır. Freeman, Herakleitos'u inceleyen yorumcuların, bu düşünürün hiçbir şeyi net bir şekilde açıklamadığı görüşünden yola çıkarak onun yazılarını, anlamlarını daha açık kılmak gerekçesi ve başka kelimelerle ifade etme eğilimi ile davrandıklarını düşünmektedir.²⁶ Aristoteles ve onu izleyerek diğer yorumcular, bu belirsizliği, noktalama işaretlerine ve bağlayıcı ifadelerin eksikliğine bağlamışlardır. Kimileri Herakleitos'u bu karanlık tavrı bilerek kullanmakla itham ederek, bu anlaşılma zıtlığının onun bilinçli bir seçimi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunu ileri sürenlere göre Herakleitos'un amacı, kitabındaki anlamların yalnızca onları yakalayabilecek kadar yetenekli olanlarca anlaşılabilmesidir. Freeman, Solon'un hazırladığı kanun kitabını, kendi mahkeme jüri üyelerine bir iş sağlamak için özellikle belirsiz ve karanlık yazmakla suçlandığını hatırlatarak, benzeri bir suçlamanın Herakleitos için de yapıldığını, ancak onun, kimi zaman da kendini çok açık ve parlak bir şekilde ifade ettiğini, öyle ki en anlayışı kıt insanlarca bile onun ruhunun yükselişlerinin kolayca anlaşılabilirliğini düşünen yorumcuların bulunduğunu da belirttikten sonra,²⁷ Herakleitos'un kapalı ve anlaşılması güç ifadelerinden yakınanların düşüncelerini aktarmaya devam etmiştir. Bu düşüncelere göre, Herakleitos, bayağı insanlardan oluşan sürünün kitabını okumasını istememiş ve özellikle bu nedenle fazlasıyla kapalı ve anlaşılmaz bir dil ve üslup kullanmıştır.²⁸ Aslında bu düşüncede hatırı sayılır bir doğruluk payının bulunmadığını söylemek pek mümkün değildir, çünkü Herakleitos'un düşüncelerinde derinleştikçe görülecektir ki, Herakleitos, insanların genel bir eğiliminin farkındadır. Buna göre insanlara, o güne kadar kendi çabaları ile fark etmedikleri bazı gerçekler açık ve anlaşılır bir dille anlatıldığında, onlar bu gerçeğin ifade ettiği asıl şeyi anlamaktan çok uzak olmakla birlikte, sözel anlatımın basitliği nedeniyle anlatılmak istenen şeyi anladıklarını sanmaktadırlar. Anlama düzeyleri sözel ifade ile sınırlı kalmaktadır. Oysa Herakleitos'un yazılarında işaret ettiği şeyleri gerçekten anlamak için daha fazla bir çaba göstermek, bu ifadelerin altında anlatılmaya çalışılan şeyin ne olduğu konusunda fazlaca düşünmek gerekmektedir. İçinde bulunulan paradigmanın sınırları dışında kalan bir gerçekliğin anlaşılabilmesi için sözel ifadenin çok ötesine geçmek, onun derinliklerini anlamaya çalışmak gerekmektedir. Herakleitos'un istediği de budur, ancak insanların çoğunun bu zihinsel çabayı

²⁶ Freeman, Kathleen. *The Pre-Socratic Philosophers-A Companion to Diels Fragmente Der Vorsokratiker*. Second Edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959. s. 106.

²⁷ A.g.e. s. 106.

²⁸ A.g.e. s. 106.

göstermeyeceğini çok iyi bilmektedir. Sürü ya da yığın olarak nitelediği bu insanları kendi düşüncelerinden uzak tutma gibi bir niyet onda gerçekten vardır. Çünkü bu insanlar onu anladıklarını söyleyeceklerdir, ancak ya hiç anlamamış olacaktırlar ya da bir şeyler anlayacaklardır, ama onun anlatmak istediklerini anlamayacaklardır.

Freeman'a göre, Diogenes Laertius (M.S.II.yüzyıl)²⁹, Herakleitos'u bilimsel içeriğinden soyutlayarak anlatmıştır ve Hermann Diels'in (1848-1922)³⁰ bize bildirdiğine göre, Diogenes Laertius'un çalışmaları da Theophrastus'a dayanmaktadır. Theophrastus'un³¹ yararlandığı asıl kaynak ise, Aristoteles'in "Metafizik" adlı eseridir. Dolayısıyla, bugün bizim elimizdeki Klasik Dönemden kalan yorumların izinde geriye doğru gidersek, karşımıza Aristoteles çıkacaktır. Freeman'a göre doksografik geleneğin altında yatan yetersizliğin önemli nedenlerinden biri budur³². "Theaetetus" adlı diyalogunda çağdaş Herakleitosculara ilişkin olarak keskin hicivler geliştirmiş olan Platon, onun özellikle "Akış" ve "Görecelik" doktrinlerinden etkilenmiş olmakla birlikte, onun kozmogonisini detaylı bir şekilde tartışmamıştır. Freeman'a göre, Herakleitos, Aristoteles'ten çok, Platon gibi bir düşünür tarafından anlaşılabilir ve dolayısıyla anlatılabilir türde bir filozof idi.³³ Onu asıl anlayıp anlatabilecek kişi Platon olmasına karşın, bize kadar gelen nakillerde karşımıza çıkan kişinin Aristoteles olmasından dolayı, Herakleitos, bugün karşımızda anlaşılması güç bir filozof olarak durmaktadır.

Freeman, Platon'un Herakleitos'u ciddi bir şekilde okuyup incelediğini düşünmektedir, ancak yukarıda düşünceleri anlatılan Jaeger, onun bu düşüncesine katılmamaktadır. Jaeger, ne Platon'un ne de Aristoteles'in Herakleitos'u başlı başına onun eserlerine başvurarak incelediğini düşünmektedir. Jaeger'a göre adı geçen iki büyük düşünür de Herakleitos'u, daha çok çağdaşları sofistlerden ulaşan bilgiler ışığında değerlendirmişler; bizzat onun kendi yazılarına başvurmamışlardır.

²⁹ Diogenes Laertius'un *Filozofların Hayatları* adlı eseri, *biyografik* felsefe tarihinin ilk örneklerinden biridir. Başka eserlerden alıntularla oluşturulan, dolayısıyla pek orijinal olmayan bu derlemede, filozofların *hayatlarına* ilişkin verilen bilgiler de her zaman doğru olmamakla birlikte, yine de onun bu eseri, ilgili dönem filozoflarına ilişkin mevcut çok az eserden birisi olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.(Prof.Dr. Ahmet Arslan'ın *İlkçağ Felsefe Tarihi I:Başlangıçlarından Atomculara Kadar* adlı eserinin giriş bölümünde, Yunan Felsefesine ilişkin bilgimizin kaynakları ile ilgili geniş ve ayrıntılı bir açıklama bulunmaktadır. E.Ü. Yay., İzmir, 1995.)

³⁰ Diels, Sokrates öncesi dönemi filozoflarının günümüze dek ulaşan tüm fragmanlarını *Die Fragmente Der Vorsokratiker* adlı eserinde bir araya getirmiş, Yunanca ve Latince fragman ve bilgileri Almanca'ya çevirmiştir. Onun bu çalışması, Sokrates öncesi döneme ait fragmanlar üzerine farklı dillerde yapılan çok sayıda inceleme ve yorumun dayandığı temel kaynak olmuştur.

³¹ Theophrastus, Aristoteles'in çağdaşı ve öğrencisidir. Yazmış olduğu *Fizikçilerin Görüşleri* adlı eserden, her ne kadar günümüze yalnızca bazı alıntılar ulaşmış olsa da, ardından gelen yazarlarca, onun eserinden sıkça alıntılar yapılması nedeniyle, kaybolan parçalar da dolaylı olarak günümüze ulaşmıştır. Theophrastus'un adı geçen eseri, filozofların *görüşlerine* ağırlık veren bir eser olması bakımından, *doksografilerin* ilk örneği olarak kabul edilmektedir.

³² Freeman,K. *The Pre-Socratic Philosophers*, s. 108.

³³ A.g.e. s. 108.

G. S. Kirk ve J. E. Raven de (*The Presocratic Philosophers*;1963.s.186), Herakleitos'un önermelerinin inkar edilemeyecek bir şekilde kapalı ve anlaşılması güç olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre de, büyük bir olasılıkla bu önermeler bilerek anlaşılması güç bir şekilde kurulmuşlardır. Kirk ve Raven, bu önermelerin, onun felsefesinin iç bağlantılarını kavrayan ve tutarsızlıklarını gösteren Platon ve Aristoteles tarafından da belirtilmiş olduğu gibi, üzerlerinde çok da titiz bir şekilde durulmadan kurulmuş önermeler olduklarını belirtirler.³⁴ Theophrastus'un "De Sensu" adlı eserinde, Herakleitos'un cümlelerinin bitirilmemiş ve birbirlerini tutmayan, çelişkili önermelerden oluştuğundan ve önce gelen ifadenin sonraki ile bağdaşmadığından yakındığını belirtirler.³⁵

Stoalı düşünürlerin tahriflerine de değinen Kirk ve Raven, bu düşünürlerin, Herakleitos'un önermelerini bozarak, bu önermelere ilişkin soru işaretlerinin artmasında önemli rollerinin bulunduğunu belirtirler. Stoalı düşünürler, Herakleitos'u, özellikle fizikle ilgili görüşleri açısından, kendilerinin antikiteden gelen otoriteleri olarak kabul etmiş ve bir çok bakımdan, onun öğretisine uygun görüşler geliştirirlerken, bir yandan da onun sözlerini kendi öğretilerinin perspektifinden yorumlamışlardır. Örneğin doğaya uygun yaşama ideali, Herakleitos'dan esinlenerek geliştirdikleri görüşlerden biridir. Ancak diğer yandan Stoalı düşünürler, Herakleitos'un, ateşin var olan her şeyi tükettiğine ilişkin açıklamalarını, kendi geliştirdikleri ve Herakleitos'un açıklamalarına oranla çok daha fazla radikal olan, dünyanın ateş tarafından periyodik olarak tüketileceğine ilişkin kuramlarına uyarlamaya çalışmışlardır.³⁶ Herakleitos'a ilişkin olarak en önemli ve güvenilir kaynaklarımız olarak kabul edilen Platon ve Aristoteles'in eserlerinde Herakleitos'un fragmanlarına kelimesi kelimesine sadık kalarak yapılmış olan alıntılarının sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Ayrıca her iki düşünür de, öncelleri olan bu düşünürü gerçekten doğru yorumlamak ve değerlendirmek, ona ilişkin olarak objektif bir değerlendirme yapmak konusunda fazla titiz davranmamışlardır.³⁷ Platon, ona ilişkin olarak pek de sık olmayan değinmelerinde daha çok esprili hatta biraz alaycı bir tavır içinde, en çok, ona atfedilen "tüm şeyler akış içindedirler" ifadesini vurgulamıştır. Aristoteles'in bize bildirdiğine göre, Platon, gençliğinde Kratylos'un görüşlerinden etkilenmiştir. Deneyim dünyamızda ağırlıklı bir rol oynayan ve tüm presokratik düşünürleri etkileyen "Değişim" olgusu, doğal olarak Herakleitos'u da fazlasıyla etkilemiştir. Kirk ve Raven'e göre de, aslında, Platon'un Herakleitos'a ilişkin görüşlerinde yanılmış olması mümkündür, zira onun Herakleitos'a karşı yaptığı eleştiri ve yorumlarında, özellikle V. yüzyılın Sofistik aşırılıkları etkili olmuşlardır. Platon, Sofistlerin aşırılıklarına karşı duyduğu tepkinin etkisiyle, Herakleitos'u da Sofistlerle aynı kefeye koymuştur. Bu noktada, gençle-

³⁴ Kirk,G.S.-Raven,J.E. *The Presocratic Philosophers-A Critical History With A Selection Of Texts*,Cambridge, At The University Pres, 1963. s. 186.

³⁵ A.g.e. s. 186.

³⁶ A.g.e. s. 186.

³⁷ A.g.e. s. 186.

re, sorgulamaksızın hiç bir şeyi kabul etmemelerini öğretmeye çalışan Sokrates'in, gelenekleri sarsan ve yıkan sofistlerle aynı kefeye konularak yargılanması ve ölümüne mahkum edilmesinin hatırlanması yararlı olacaktır. Bu tarihsel olgu, bize o dönemi fazlasıyla etkileyen ve sarsan Sofistlerin, sadece toplum ve halk üzerinde değil, yine o dönemden başlayarak günümüze dek etkisini ve önemini muhafaza eden düşünürler üzerinde de oldukça büyük etkide bulduklarını düşündürmektedir. Platon'un ve ondan sonra da Aristoteles'in Herakleitos'a bakışlarını etkileyecek kadar büyük bir etkidir bu. Aristoteles de, Platon'da hazır bulunduğu görüşü, suçlamalarında daha da ileri giderek sürdürmüştür. Aristoteles'in Herakleitos'a yönelttiği en büyük suçlama, onun "zıtların bir ve aynı olduğu"nu ileri sürmesi ve böylece çelişme yasasını inkar etmiş olmasıdır. Aristoteles'e göre Herakleitos, bir ve aynı şeyin, aynı zamanda hem olduğu hem de olmadığı şey olduğunu iddia etmiştir. Kirk ve Raven'e göre, bu açıklama, düşüncenin tarihsel gelişimine aykırı bir şekilde, Aristoteles'in kendi mantıksal standartlarına göre geliştirmiş olduğu, tarihsel ve düşünsel gerçeklerle uyuşmayan bir yorumdur. Çünkü Herakleitos'un "aynı" sözcüğü ile tümüyle "aynı" ya da "ayrı" olmayı kastetmediği, üstelik bu akışı zamana yaydığı, bir şeyin aynı zamanda hem olduğu hem de olmadığı şey olduğunu iddia etmediği açıktır. Kirk ve Raven'e göre, doğrudan doğruya onun ifadelerine başvurulduğunda kolayca görülecek olan bu durumu Aristoteles'in görmemiş olması ya da belki de görmek istememesinde, dönemin havasının ve hocasının görüşlerinin etkili olması mümkündür.³⁸

Antik dönemin yazar ve düşünürlerine ait bu değerlendirmelerde mevcut olan ve gerçeği tam yansıtmayan bu yorumlar nedeniyle, Kirk ve Raven'e göre, Herakleitos'un hâlâ varlıklarını sürdüren kendi fragmanlarını temele alarak, onun düşüncesinin yeniden inşasına girişmek daha emniyetli olacak gibi görünmektedir. Ne var ki buna girişen kişi, sınırlı bir kavrayıştan öteye geçemeyecektir. Çünkü Herakleitos söylemini, diğer filozoflarda genelde alışlageldiği gibi formel aklın kategorilerini kullanarak belirten bir filozof değildir. Son çözümde şeylerin fiziksel bir kurucusu olan ateş, karşımıza kimi zaman maddenin bir formu, kimi zaman "Logos" ya da fiziksel alemin kurucu ve düzenleyici ilkesi olan "Yasa", kimi zaman davranış tarzının bir ilkesi, kuralı, yasası olarak çıkmakta, bazen ise aynı şey "Tanrı" olmakta, kısacası Herakleitos'un fragmanlarında, aynı şey, farklı zamanlarda, farklı isimlerle ifade edilmektedir.³⁹

Jonathan Barnes (The Presocratic Philosophers;1981.s.57) ise Herakleitos'u büyük ölçüde Patristiklerin aşırı dindarlığının ve Stoacıların tahrif eden, değiştiren ve ne yazık ki bozan gözlüklerinin ardından gördüğümüze dikkatimizi çekerek bizleri uyarır.⁴⁰ Barnes'a göre bir takım yorumcuların onun dilinin bozukluğunu ve anlaşılmağını abart-

³⁸ A.g.e. s. 187.

³⁹ A.g.e. s. 187.

⁴⁰ Barnes, Jonathan, *The Presocratic Philosophers*, Routledge&Kegan Paul, Second Edition, April 1981. s. 57.

miş olmaları mümkündür ve bu çok normaldir, ancak çözülemez bir sorun değildir. Barnes, metne dayalı geleneğin çaresiz, düzeltilemeyecek bir şekilde bozuk olduğunu düşünmenin yersiz olduğunu düşünmektedir.⁴⁰ Ona göre Stoacı ve Hıristiyan eklemeler ve katkıların tespit edilmesi ve metinden ayıklanması mümkündür ve zaten bu çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca yine Barnes'a göre biz Herakleitos'un fragmanlarını anlamak için çaresiz bir biçimde bu yorumcuların görüşlerine bağlı değilizdir. Barnes, doksografi geleneğine bağımlı kalmak zorunda olmaksızın Herakleitos'u yeniden anlamaya çalışmak için, elimizde filozofun kendisine ait yeterince ifade ve sözcüklere sahip olduğumuzu düşünmektedir. Dolayısıyla onun elimizde bulunan kendi ifadelerini temele alıp, Hıristiyan ve Stoacı yorumları göz ardı ederek Herakleitos'u yeniden anlamamız mümkündür.⁴¹ Stoa ve Hıristiyan yorumları, onu anlamak için yapılmış yorumlardan bazılarıdır ve kendilerince yardımları da olmuştur, ancak bunlar kesin başvuru kaynağı olmak durumunda değillerdir. Barnes, Herakleitos'u anlamak için sadece onun elimizde bulunan fragmanlarının ve kendi sözcüklerinin yeterli olduğunu düşünmektedir.

Barnes ayrıca, Herakleitos'un "karanlık"lığının da fazla abartılmış olduğu kanısındadır. Onun yazılarının anlaşılmasındaki güçlük, ona göre, çoğunlukla yanlış anlaşılma ve yanlış sunulmuştur. Onda can sıkıcı bir belirsizliğin olduğu doğrudur ancak bu, yalnızca onun için değil, tüm presokratik düşünürler için geçerli olan bir durumdur. Onun metaforlu anlatımlara eğilimli olduğu ve sık sık paradokslar ileri sürdüğü de doğrudur, ancak anlatımını belirgin kılmak ve onun hakkını vermek için başvurduğu bu yol zararsızdır ve paradoksal önermelerinin tümünün anlaşılma olmadığı da bir gerçektir.⁴²

Barnes'in açıklamalarından da anlaşılabilirliği gibi, fragmanlarındaki ifadeler anlaşılma güçlüğü içerseler de, aslında Herakleitos'un amacı karanlık olmak, gölgede kalmak, anlaşılma değil. O gizlemeye çalışmaz. Düşüncelerini bilmece haline getirme çabası içinde de değildir. Sadece ilk duyuştaki anlaşılma sanılmasını istemez. Dile getirilen ifade gizil olarak bulunan anlamın anlaşılma karşın, sırf açıklığı nedeniyle vasat bir zihnin artık onu anlaşılma olarak kabul edeceğinin ve durup üzerinde düşünmeyeceğinin, dolayısıyla onu hiç anlamadığı halde anladığını zannedeceğinin çok iyi farkında olduğu için kendi bildirimlerini bu akıbetten korumak ve uzak tutmak amacıyla o ne gizler ne de açıklar, sadece işaret eder. Asıl ulaşma istediği sorgulayıcı zihinler, bu işaretleri duyup geçmeyecek ve altında yatan hazineleri çıkarmak için tıpkı bir altın arayıcısı gibi çok kazacak, sorgulayacaktır.

Dolayısıyla Herakleitos, bazı zamanlar benzerlikler, aynılıklar ve metaforlar ya da paradoksal ifadeler kullanmış olsa da, onun bu işaretlerini aslına sadık olmaksızın yorumlama çabası gereksiz bir çabadır ve ne yazık ki sıkça yapılmıştır. Barnes'ın da anlatmaya çalıştığı gibi böyle yapanlar, aslında yüzeyde işaret edilen sözcüklerin altında çok

⁴⁰ A.g.e. s. 58.

⁴¹ A.g.e. s. 58.

⁴² A.g.e. s. 58.

daha derin anlamların barındığını düşünerek böyle yapmışlar ve onun ifadelerini sözcüğü sözcüğüne vermek yerine, o ifadenin içerdiğini düşündüğü şeyleri yazmışlardır. Barnes'a göre bu yorumcuların gözden kaçırdıkları nokta, Herakleitos'un söylediği sözcük ne ise onu söylemek istediğidir. O, söylemek istediğini söylemiştir ve bu yeterlidir. Onu her okuyan ondan kendine göre bir şey anlayacaktır; ancak kendi anladığı şeyi Herakleitos'un anlatmaya çalıştığı şey olarak sunmak başka bir şeydir. Bu fazladan bir çabadır, istenmeyen gereksiz bir çaba ve ne yazık ki sıkça yapılmıştır. İşte Barnes'ın anlatmaya çalıştığı şey budur. O'na göre bu durumun bilincinde olmak önemlidir ve bu bilinçle Herakleitos'u, elimize ulaşan kendi sözcüklerine göre anlamaya çalışmak her zaman mümkündür.⁴³

"İnsanlar ebedi olan bu evrensel yasayı (söz), adını duymadan önce de duyar duymaz da kavramıyorlar. Her şey bu yasaya göre gerçekleştiği halde, her birini doğasına göre ayırıp açıklayarak ne olduklarını duyurduğum bu tür sözlerde ve eserlerde kendilerini denemeye kalkıştıkları zaman, sanki bunu sezmemişler gibi bir izlenim yaratıyorlar. Öteki insanlar ise uykuda ne yaptıklarını nasıl anımsamıyorlarsa, aynı şekilde uyanırken de ne yaptıklarını bilmiyorlar."⁴⁴

İşte bu satırlarda Herakleitos, çoğunluğun hiç bir zaman kavrayamadıkları kanıtlanmış olan sözlerden bahsetmektedir. Onlar o sözü işitirler ancak o sözü işittikleri anda da tıpkı hiç işitmemiş zamanlarında oldukları kadar anlayışsız ve kavrayışsızdırlar. Yani o sözü işitmeleri bir anlam taşımamaktadır, çünkü duymaktadırlar; ama anlamamaktadırlar. Herakleitos, aynı şeyin kendi sözcüklerinin başına da gelmesini ve bu sözcüklerin hiç anlaşılma olmalarına karşın sanki anlaşılma gibi düşünülmesini istememiştir. Bu nedenle O, yazılarını, yalnızca onları okuduklarında anlayabilecek yetenekte olanları düşünerek yazmıştır ve tek istediği, bu yetenekli ve sorgulamadan kaçınmayan insanlardır anlaşılabilirlik.

Barnes'ın bu düşüncelerine Jaeger da katılmaktadır ve bu nedenle, Herakleitos'u otoritelerin ağızından değil, onun bizzat kendi sözcüklerinden hareketle anlama ve inceleme çabasına, bu fragmanlardaki söylem biçiminin alışılmamışlığı ve yadrgatıcılığı konusyla başlar. Basitçe söylenirse eğer, gerçekten Herakleitos'un üslubu tamamen farklı ve kendine özgüdür, o kadar ki, onunla karşılaştırabileceğimiz ya da ona benzetebileceğimiz herhangi bir üslup, söz konusu dönemde mevcut değildir. Onun üslubu, Jaeger'a göre, ne Parmenides'in, ne Xenophanes'in, ne Anaximander'in ve ne de Anaximenes'in üsluplarına benzemektedir. O, en karmaşık sorunları ele alarak, onlara ilişkin kendi etkileyici ve parlak çözümlerini, son derece keskin bir şekilde formüleştirecek, yepyeni bir felsefi üslubun yaratıcısı olarak felsefe tarihinde yerini almıştır. Kuşkusuz, aforizma denilen özlü sözleri ondan önce de kullananlar olmuştur. Eserlerinin belli yerlerinde, anlat-

⁴³ A.g.e. s. 58.

⁴⁴ A.g.e. s. 58.

mak istediklerini özlü bir şekilde dile getiren ilk kişi değildir o, ama bize ulaştığı biçimiyle tüm eserini bu biçimde yazan ilk filozoftur. Burada, onun filozof olduğunu belirten sözcük özellikle kullanılmıştır, çünkü o güne dek, eserlerinde aforizmalara rastlandığı açıklanan isimler, daha çok sanat ve şiir alanındandırlar.

Gerçekten de, Herakleitos'un eserinden elimize ulaşanlar arasında, derli toplu ve bir konu ve anlam bütünlüğü içinde olan tek bir bölüm bile bulunmamaktadır. Mevcut olanların tümü birbirlerinden ayrı, kopuk kopuk ve izole edilmiş bir halde bulunan cümleler ya da sözcük gruplarıdır. Bu fragmanlardan bazılarının cümle olduklarını söylemek bile pek kolay değildir.⁴⁵ Mevcut olan cümleler ise, özlü ve kısa, kimi zaman yuvarlanmış ve ne demek istediği pek net anlaşılamayan ifadelerle doludur. Ancak burada, yanıtlanması artık neredeyse olanaksız bir soru bulunmaktadır. Acaba Herakleitos'un elimize ulaşan bu kadar çok sayıda ve belirtmiş olduğumuz gibi kısa, kopuk ve özlü cümleleri bir tesadüf sonucu mudur? Bu cümleler, aslında onun bir konu ve anlam bütünlüğü içinde ele alıp incelediği konulara ilişkin pasajlardan, ilginç ve çarpıcı bulunarak ya da bilmediğimiz herhangi bir başka nedenle seçilmiş parçalar mıydı? Yoksa böyle konu ve anlam bütünlüğü içinde, herhangi bir konuyu baştan sona ele alıp irdeleyen bir eser mevcut olmayıp, söz konusu kısa ve özlü anlatım, tam da onun irdelediği konulara ilişkin yaklaşımını ve kendini ifade ediş tarzının bir yansıması mıydı? Jaeger burada, iki ihtimal üzerinde durmaktadır. Düşüncesine göre, Herakleitos'un kitabı, ya bütünüyle sözünü ettiğimiz bu form içinde yazılmıştı ya da bu tür özlü deyişlerin zengin bir biçimde kullanıldığı bir kitaptı ve o kitaptan elimizdeki parçaların bizlere ulaşmasına vesile olan yazarlar, uzun anlatımlardan alıntılar yapmak yerine, kısa, çarpıcı ve konuyu özlü bir biçimde dile getiren bu ifadelerden fazlasıyla etkilenerek onlar üzerinde yoğunlaştılar. Jaeger'in zihnini kurcalayan soru budur.⁴⁶ Ancak, kendisinin de belirtmiş olduğu gibi, bu iki şıktan hangisinin doğru olduğunu belirleyebilecek bir durumda olmamız bir yana, biz, tüm seçeneklerin bu iki şıktan ibaret olup olmadığını, düşünemediğimiz başka etki ve nedenlerin söz konusu olup olmadığını bilmekten bile çok uzağız. Belki de aforizma türünde, kısa ve en özlü yoldan bir şeyleri anlatmak şeklindeydi onun tarzı ve belki tüm eseri bu tarzda yazılmıştı. Bunun böyle olup olmadığı konusunda, belirtmiş olduğumuz gibi herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bildiğimiz tek şey, ondan bize ulaşan fragmanlardan bir çoğunun arasında bir anlam bütünlüğü bulmakta ya da fragmanlar arasında bir bağlantı kurmakta fazlasıyla zorlandığımızdır. Özellikle arka arkaya gelen cümleler söz konusu olduğunda, bu durum daha da geçerlik kazanmaktadır. Bir kaç örnek vermek gerekirse:

"Karakter, insanın cini."⁴⁷

⁴⁵ Jaeger, *The Theology of Early Grek Philosophers*, s.111.

⁴⁶ A.g.e. s.111.

⁴⁷ A.g.e. s.111.

"Kuru-parlak, en akıllı ve en iyi ruh."⁴⁸

"Yukarıya doğru yol ve aşağıya doğru yol bir ve aynı."⁴⁹

"Görünmeyen uyum görünebilenden daha iyi."⁵⁰

"Bir adam benim için on bin, eğer o en iyisi ise."⁵¹

Herakleitos'un maksimleri, gündelik pratik hayatta uygulananlar ile tamamen zıtlık içindedir. Onun yapılmasını buyurduğu şeyler, toplumda geçerli olan bilgeliğin önerdiği şeylerin tümüyle dışındadır, toplumla hiç bir ortak paydası yoktur. Toplumda, ortak birimden süzülüp gelen ve bilgece olduklarına inanılan şeylere, O, büyük bir küçümseme ile bakmış ve onları yadsımıştır. Bu, o güne dek düşünüldenden, çok farklı şeyleri dile getiren ifadeler, kendi içlerinde farklı sanılan bir çok anlamları bir araya getiren güçlü, çarpıcı ve etkileyici ifadelerdir. Ancak belli bir konu ve anlam bütünlüğü içinde sunulmayı, her biri diğerinden farklı içerikte olduğu, farklı bir konuyu ele aldığı ve çoğu kez, art arda gelen fragmanlar, birbirlerine karşıt anlamları içlerinde barındıkları için, bu fragmanların hem kendi içlerinde ne anlattıklarını anlamak, hem de en sonunda tüm bu ifadeler bir araya getirildiğinde Herakleitos'un felsefesinin özünü çıkarmak, gerçekten uzun ve yorucu çabalar gerektirmektedir.⁵²

Fragmanların başında Herakleitos, söz olarak bahsettiği şeyin, alenen ilan edip bildirdiği şeyler olduklarını belirtir. Bu kadar aşık bir biçimde dile getirmesine karşın, insanlar onu anlamakta başarılı olamamışlardır. Gerek bu sözleri duymadan önce, gerekse ilk kez duyduklarında olsun, insanlar onu anlayabilmekten çok uzak kalmışlardır. Her ne kadar bu söz, yani "Logos", söz olarak Herakleitos'a ait olsa ve onun ağzından söylenese de, aslında bu söz, insanlar arasından bir insan olarak Herakleitos'a ait değildir. Her zaman geçerli olan sonsuz gerçeği ve realiteyi açıklayan, dolayısıyla kendisi de sonsuz olan bir sözdür bu.⁵³

Jaeger, söz konusu fragmanı, özellikle onda kullanılmış olan dili ve söylem biçimini dikkate alarak inceler. Ona göre bu dil, bir öğretmen ya da bir bilgine ait olmayıp, daha çok uyur gezerler arasında bir peygamber kadar uyanık bir adamın, bu farkındalık ve coşkunun etkisi içinde kullanacağı bir dildir. "Uyumak, uykuda olmak, çeşitli uyandırma girişimleri karşısında bile hâlâ uyumaya devam etmek" ya da "uyanmak, farkına varmak" gibi ifadeler, Herakleitos'un onları bir çok kez kullanmasından dolayı, fazlasıyla önem verdiği belli olan kavramlardır. Örneğin bir başka fragmanda o, uyuyanların ev-

48 A.g.e. s.111.

49 A.g.e. s.111:

50 A.g.e. s.111.

51 A.g.e. s.111.

52 A.g.e. s.111.

53 Barnes, Jonathan, *The Presocratic Philosophers*, s.57 (Bkz.: s. 17'de, 46. no'lu dipnot ile belirtilen fragman.)

renine zıt olarak, bir "uyanmışlar evreni"nden söz etmiştir.⁵⁴ Uyanma kavramı onun zih-
ninde fizyolojik olmaktan çok, akılsal, düşünme ile ilgili olarak bir önem taşımaktadır
ve fragmanlarında da bu anlamda kullanılmaktadır. Zaten o, fragmanlarının daha en
başında açıklar bunu. İnsanların, olgu ve olayların gerçekte nasıl olup bittiklerine ilişkin
herhangi bir zihinsel farkındalıktan tümüyle yoksun olduklarını, öyle ki, onların içinde
buldukları durumu, uyku halinden ayırmanın neredeyse mümkün olmadığını belirtir.
Bu iki ayrı insan tipini, birbirinden bu kadar net ve kesin bir çizgiyle ayıran bu ifade kar-
şısında biz yine, o peygambersi tonu hissederiz. Biliriz ki burada sözü edilen iki tipten
biri, tüm dünyayı sırtında, tek başına taşıdığını hisseden konuşmacının, yani Herak-
leitos'un kendisidir.⁵⁵ Diğer tip ise, kendisinin dışında kalan ve dünyada olup biten her
şeyin, kendisiyle uyum içinde bulunduğu yasayı ve düzenin işleyiş biçimini dile getiren
sözlerini anlamakta başarısız olan insanların tümüdür. Şurası kesindir ki, Herakleitos'un
gerçekleri bildirmesi, herhangi bir tanrının isteği değildir; bu daha çok her şeyin ken-
disiyle uyum içinde olup bittiği ilkenin isteğidir. Herakleitos'un bizzat kendisi de, diğer
var olan her şey gibi bu ilkenin buyruklarına uyararak, onun işleyiş biçiminin gerçekte
nasıl olduğunu insanlara bildirmektedir. O, düşünsel idrak sahibi bir kişi olarak, doğ-
runun ve gerçeğin peygamberidir.⁵⁶ O da Parmenides gibi insanlara gerçekleri açık-
lamaktadır, ancak ona bu bilgileri veren bir tanrıça değil, her şeye hükmeden yasanın
kendisidir ve insanlara bildirdiği şeyler salt kuramsal olmaktan çok uzaktır. Jaeger bura-
da, iki filozofun kullanmayı tercih etmiş buldukları sözcüklere ilişkin olarak bir sap-
tama yapmayı uygun görür. Felsefi Aklın etkinliklerinden biri olan doğru düşünmeye
işaret etmek istediği zaman Parmenides'in kullanmayı seçtiği sözcük, bilgi anlamına
gelen "noein" sözcüğüdür. Herakleitos ise, düşünme eylemini ifade eden "phronein"
sözcüğünü kullanmıştır. "Doğru düşünme" ya da "doğru sezgi" anlamlarında kullanılan
bu grek terimi, salt kuramsal bir etkinlik olmayıp, insanların pratik davranışlarıyla ilgili
bir anlamı da içinde barındırmaktadır. Jaeger, belirtmiş olduğumuz bu açıklamasına
ek olarak, bu sözcüğün daha çok pratikteki davranışları ima etmek üzere kullanıldığını
da belirtmeyi gerekli görür. Dolayısıyla Herakleitos'un kullandığı sözcük, ahlak ve din-
le doğrudan doğruya ilgili bir sözcüktür. Burada Jaeger'in belirtmiş bulunduğu hususlar
konusunda biraz durup düşündüğümüzde yapacağımız ilk saptama, Parmenides'in daha
çok zeka ve akıl ile bağlantılı olan "noein" sözcüğünü kullandığını, buna karşın Herak-
leitos'un ise ahlak ve benzeri manevi oluşumları dışlamaksızın akıl ve düşüncenin öne-
mini vurguladığı olacaktır.⁵⁷ Herakleitos'un insana yaklaşımı, insanın tek boyutu ile
sınırlı değildir. Herakleitos, insanın sadece akıl yönünü göz önüne alarak, yine insana öz-

⁵⁴ Jaeger, W. *The Theology of the Grek Philosophers*, s.112.

⁵⁵ A.g.e. s.113.

⁵⁶ A.g.e. s.113.

⁵⁷ A.g.e. s.113.

gü diğer yön ve yetileri göz ardı eden bir tutumdan çok, insanı daha geniş bir açıdan ve sahip olduğu diğer boyut ve yetenekleri de göz önüne alarak geliştirmiştir düşüncesini.

Dolayısıyla Herakleitos, Jaeger'a göre, gerçekliğin arayışında olmak teriminden yalnızca Dünyaya ve doğanın işleyişine ilişkin bilgi ve kavrayış sahibi olmayı anlamakla yetinmemiş, ayrıca edindiği bu bilgi ve kavrayışın insanların yaşamlarına yepyeni bir anlayış getirerek, bu yaşamların yenilenmesini, tazelenmesini de isteyen ilk filozoftur. Onun "uykuda olan" ve "uyanmış kişi" benzetmeleri, anlatmaya çalıştığı "Logos" tan beklediği katkının ne olduğunu açıkça ortaya koymaktadırlar. Onun arzusu, ikinci bir Prometheus olup, insanlara en son amaçlarına ulaşmanın daha akıllıca ve ustaca yöntemlerini öğretmek değildir.⁵⁸

Herakleitos, insanlara doğruları söylemenin acısını fazlasıyla yaşamış filozoflardan birisidir. Çünkü O, insanlara, yaşamlarını sürdürürlerken tam bir uyanıklık ve farkındalık içinde bulunmalarının zorunluluğunu belirtip, bu uyanıklığın gerektirdiği davranış ve düşünme biçimlerini dillendirmeye başladığı an, toplumun içleri boş kanı ve yargılarından oluşmuş dirençlerinin bir blok haline gelerek karşısına dikildiğini görmüştür.⁵⁹ Jaeger'a göre, tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde, Herakleitos'un neden dolayı insanları "kalabalıklar" sözcüğü ile adlandırdığını anlamak hiç de zor olmayacaktır, çünkü o, görmek ve duymak istemeyen yığınların kanılarından oluşmuş kaskatı bir blok karşısında tek başınadır. İnsanların düşünsel dünyalarını belirleyen bu kaskatı yargılarının içlerine nüfuz edebilmenin yolunu bir türlü bulamamanın çaresizliğini yaşamış ve bu çaresizliği fragmanlarında büyük bir içtenlikle aksettirmiştir.⁶⁰ Eğer karşısındaki insan, görmek ve anlamak istemiyorsa, yapılabilecek hiç bir şey olmadığını, Herakleitos bizzat yaşayarak görmüştür. Zaten onun "uykuda olmak" sözcüğü ile ifade ettiği durum, tam da budur. Herakleitos, kendisinin görüp, kavrayışına ulaştığı zenginlikleri paylaşabilmek arzusuyla çevresinde ki insanlarla iletişime girmenin yollarını aramış, bulamamış ve en sonunda böyle bir iletişimin mümkün olmayacağı sonucuna varmıştır. Sorgulamayı bir kez bile düşünmeksizin sımsıkı yapıştıkları kanı ve yargılarının uyku halinde tuttuğu bu insanların kendisini anlamaya hiç bir zaman istekli olmayacaklarını fark etmiştir. O, sadece, içinde buldukları koşul ve zorunlulukların her biri için geçerli olduğunun bilinci içinde bulunan ve sayıları ne yazık ki yok denebilecek kadar az olan insanlara ulaşabileceğinin, dolayısıyla tüm ilişkilerinin bu bir avuç insanla sınırlı kalmak durumunda olduğunun farkındadır. Konuştukları dil ve üzerinde konuşulan konu, yalnızca bu insanlarla birlikte iken "ortak" olabilmektedir. Her biri kendi özel bilgelik ve akla sahip olduğuna inanan ve bu nedenle kendi akıl ve bilgilerinin dışında kalan her söze kulaklarını tıkayarak, o güne dek erişebilmiş oldukları kavrayışın dışında kalan hiç bir

⁵⁸ A.g.e. s.113.

⁵⁹ A.g.e. s.114.

⁶⁰ A.g.e. s.114.

şeyi anlamaya istekli olmayan, zaten her şeyi yeterince bildiklerinden hiç kuşku duymayan, oysa hiç bir şey bilmeyen insanların kendi düş dünyalarında yaşamaya devam ettiklerini bizzat yaşayarak görmüştür o. Onların, her birinin kendi düşlerinden oluşturmuş oldukları ve sadece kendilerinin bilip anlayabildikleri, başka insanların bilgi ve anlayışına kapalı olan bu dünyalarına ulaşabilmesi ve nüfuz edebilmesi için filozofun yapabileceği hiç bir şey yoktur. Düşlerini birer gerçek sanarak yaşayan bu insanların bizzat kendileri, o güne dek edinmiş oldukları kanı ve yargıları sorgulama kararını kendi içlerinde vermedikleri müddetçe, dışardan herhangi bir insanın onlara ilişkin olarak yapabileceği hiç bir şey yoktur. Kısacası Herakleitos, düşünme edimini başlatma kararının yalnızca ve yalnızca her bireyin kendisine bağlı olduğunu, ve bu kararı o bireyin kendisi vermedikçe, onun dışında hiç kimsenin onun yerine bu kararı verip de bu edimi başlatamayacağını görmüştür. Jaeger, Herakleitos'un, iç görünümün tüm insanlarda bulunduğu, aslında tüm insanların bu yetiye sahip olduğunu iddia eden fragmanını da, bu düşüncelerin bir devamı olarak görmektedir.⁶¹ Düşüncelerin doğrulukları ve gerçeğe uygun olmaları, onların herkes tarafından paylaşılmakta olan ortak zorunluluklarca belirlenmelerine ve gözlemlenir gözlemlenmez birbirleriyle bağlanarak, herkes tarafından doğrulukları kabul edilip, onaylanabilecek sonuçları üretebilmeleriyle mümkün olabilecek bir süreçtir. Diğer bir deyişle, doğru düşünmenin karakteristik özelliği, olgu ve olaylara uykuda imiş gibi değil, uyanık gözlerle bakan tüm insanların, kendilerini belirleyen zorunlulukları fark etmeleri ve her birinin bu konuya ilişkin dile getirdikleri şeylerin, diğer insanların dile getirmiş olduklarına uyması, onlarla birleşmesidir. Zaten felsefeyi, insanların bireysel ve özel basit kanı ve sanılarından ayırt eden özellik de budur ve felsefenin kendisi de hiç bir surette bir çok insanın bir araya gelerek oluşturdukları, ortak özellikler taşıyan görüşlerin ifadesi olmayıp, tam tersine o her zaman belirli şahısların kendi özel akıl yürütme ve sorgulamalarının sonucunda ulaştıkları kendi düşüncelerinin dile getirilmesi olmuştur. Dolayısıyla felsefenin kendisi de özel ve bireysel bir düşüncenin ürünüdür.

Abstract

In this paper, it is aimed at reconsidering Heraclitus's ideas if they are connected with Milesian School and at seeing if the portrait of Heraclitus drawn in accord with him is consistent with his original thoughts. I will also refer to the historians of philosophy such as Kathleen Freeman, Jonathan Barnes, G.S.Kirk and J.E.Raven who are seen as specialists of the subject at hand. Besides, in this study my essential aim is to expose, in the mentioned subject above, to the views of Werner Jaeger which are not yet translated in our language.

⁶¹ A.g.e. s.114.

BİBLİYOGRAFYA

- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi I:Başlangıçlarından Atomculara Kadar*, E.Ü. Yay., İzmir, 1995.
- Barnes, Jonathan, *The Presocratic Philosophers*, Routledge& Kegan Paul, Second Edition, April 1981.
- Freeman, Kathleen, *The Presocratic Philosophers A Companion to Diels Fragmente Der Vorsokratiker*, Second Edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959.
- Freeman, Kathleen, *Ancilla To The Pre-Socratic Philosophers*, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press.
- Jaeger, W. ,*The Theology of the Early Greek Philosophers*, Oxford At The Clarendon Press, Translated For The Gifford Lectures, From The Germen Manuscript, By Edward S. Robinson, Printed In Great Britain, 1948.
- Kirk, G.S., Raven. J.E. *The Presocratic Philosophers A Critical History With A Selection Of Texts*, Cambridge, At The University Press, 1963.
- Kirk, G.S., *Heraclitus The Cosmic Fragments Edited With An Introduction And Commentary*, Cambridge, At The University Press, 1954.
- Popper, Karl., *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt 1, Remzi Kitabevi, 2.Basım, 1989, İstanbul.